

TILBAGEBLIK

Tale i Det grønlandske Selskab den 11. marts 1965

Af Eske Brun

Jeg takker Dem for den ære, som er overgået mig i dag. Det er mig en meget stor glæde at modtage den udmærkelse, som dette selskab i dag har vist mig. Min forbindelse med Grønland, min tjeneste for Grønland, har en sådan stilling i mit hjerte, at det, at man takker mig for noget, jeg har kunnet gøre der, er mig en større glæde, en større tilfredsstillelse end noget andet.

Jeg går ud fra, at der her er en del medlemmer til stede i dag, som ikke husker så forfærdelig langt tilbage i Grønlands historie, og som derfor er noget uvisse overfor, hvad det egentlig er, som gør, at dette selskab har gjort mig denne ære, så vil jeg da prøve på at aflægge en bekendelse, en rapport, om hvad jeg har gjort i disse 33 år.

Og jeg vil gå tilbage til for 33 år siden, i foråret 1932. Dengang var jeg en ung nybagt, forholdsvis nybagt, juridisk kandidat og sekretær i Finansministeriets Skattedepartement. Det var ikke, fordi Finansministeriet i almindelighed eller Skattedepartementet i særdeleshed netop var det, som interesserede mig mere end noget andet, at jeg havde valgt den karriere, men i 1932 så det sådan ud i verden og i Danmark, at der var ingen, der valgte, hvad man ville være, man tog hvad der var for hånden, og for mit vedkommende blev det altså Finansministeriets Skattedepartement. Misforstå mig ikke, jeg havde en herlig tid dér, et interessant arbejde, gode venner, som jeg har den dag i dag, men for min natur var det nu lidt papirmæssigt, det vi lavede der.

Så da jeg i foråret 1932 så, at der var opslået en ledig stilling, som det der dengang hed landsfoged i Grønland, landsfoged i Sydgrønland; dengang var der to, så tænkte jeg, at det var vist egentlig noget, som lå bedre for min stemme, at komme op og bestille noget mere direkte end at sidde og se på alt det papir, og jeg søgte om stillingen. Men jeg savnede i det mindste én kvalifikation, som altid her i landet har været en af de væsentligste for en hvilken som helst i det mindste ledende stilling, nemlig alder, så allerede af den grund – det kan være, at der også har været andre grunde – så blev det nu ikke mig. Men så meget var da sket, at jeg havde smidt mine slæver ind hos Grønlands Styrelse, og da man samme års efterår i 1932 stod og

skulle bruge en eller anden, der kunne tage op og holde sædet varmt for landsfogden i Nordgrønland, som skulle hjem på permission den kommende vinter, så havde man min ansøgning liggende, og man havde kigget lidt på mig, og man mente, at der kunne jeg nok bruges, og man spurgte, om jeg var interesseret, og det var jeg. Jeg syntes, det kunne være et dejligt ungdomsminde at have, denne vinter i Grønland, når jeg engang gik af som amtsforvalter et eller andet sted i landet. Så jeg tog til Grønland. Den 8. september 1932 drog jeg af sted fra Handelens Plads i et af Handelens store skibe, „Gertrud Rask“. Det var i 1932 kun 6 år siden, at det sidste rigtige sejlskib – de to sidste rigtige sejlskibe – var blevet udrangeret. Indtil 1926 havde man sejlet til Grønland med skibe, der var sejlskibe i den forstand, at de havde intet som helst, der gik med maskine, ombord. „Gertrud Rask“ var også et sejlskib, men den havde sandelig en dampmaskine til hjælp, så det tog kun 3 uger for „Gertrud Rask“ at komme til Godhavn. „Gertrud Rask“ var på 350 tons og var derfor et stort skib, omend ikke det største. Man havde allerede dengang et rigtigt motorskib „Disko“, som var det nye vidunder.

Jeg ankom altså den 29. september 1932 til Godhavn og så på Grønland, og det så på mig, og jeg begyndte at arbejde deroppe.

Jeg vil gerne beskæftige mig lidt med, hvordan Grønland så ud i 1932.

Godhavn var en koloni, som byerne hed dengang. Der boede en 5–600 mennesker. Elektricitet fandtes ikke i byen. Petroleum var forbudt, så vi brugte tranlamper, og det brugte man i hele Grønland. Tranlamperne er ofte blevet besunget i lyriske vendinger. Min eneste erindring om dem er, at de sodede og svinede og lugtede og udbredte et ægyptisk mørke omkring sig. Efter mit skøn er det største tekniske fremskridt, der nogensinde er sket i Grønland, indførelsen af petroleumslamperne i 1940. Det var en utrolig forandring at komme rejsende til et sted i Grønland, at kunne se det på flere kilometers afstand, når man kom til en stor koloni. Det havde man ikke kunnet før.

Den grønlandske befolkning, de levede i et fangersamfund i den forstand, at fangeren traditionelt og i alles bevidsthed var den, som bar samfundet. Alt, alle økonomiske vilkår blev fastsat ud fra den kendsgerning. Man måtte ikke have lønninger, som lokkede folk bort fra fangererhvervet. En arbejdsmand fik om sommeren, når han havde en 54 timers arbejdsuge, 9,00 kr. for denne uge, og det formodedes han at leve af med sin familie, og hvordan det ellers gik til, det gjorde han, for der var jo mange ting, som det var lettere for ham at få dengang, end det er nu. Han levede ikke godt. Men der formodedes slet ikke at være arbejdsmænd i Grønland. De som arbejdede for timebetaling, de lejede som de hed, formodedes i virkeligheden at være fangere, som kun ind imellem gjorde kolonien, eller hvem de ellers arbejdede for, en tjeneste. I virkeligheden skulle de leve af at være fangere.

I øvrigt var alting jo i virkeligheden uhyre primitivt. Der fandtes intet køretøj på hjul – måske et enkelt hestekøretøj i Godthåb – men et køretøj, der blev drevet af en motor, var et fuldkomment fantasifoster. De grønlandske fiskere indhandlede torsk til 4 øre kiloet. Der var flere torsk dengang – det er i det mindste min erindring – det var lettere at fange dem, men det var nu ikke meget, der blev tilovers, når man havde afholdt sine udgifter.

Det Grønland, jeg kom op til – der var i hele Grønland 8 læger – der var tre i Sydgrønland og fire i Nordgrønland og én i Thule. De havde hver et sygehus og én sygeplejerske. Nogle af dem havde også et lille annekssygehus ude på et af de steder, der hørte under deres distrikt, hvor der også var en sygeplejerske. Når jeg siger, at hele Grønland var oplyst med tranlamper, så gælder det naturligvis også sygehusene. En distriktslæge beskrev for mig, hvordan det var at stå på et sygehus og foretage en underlivsoperation til en belysning bestående af to tranlamper, som blev holdt over patienten af to jordemoderelever, og hvor han inderligt håbede på, at ingen af dem ville besvime. Hans sygehus var et hus med et antal rum i. I hvert rum stod et antal senge og en kakkelovn. Der stod også en kakkelovn der, hvor han opererede, og det var somme tider lidt foruroligende for ham at tænke på, hvad der kunne ske med disse æterdampe og kakkelovnen og tranlampen.

Vi havde ingen elektricitet, vi havde ingen køretøjer, vi havde intet af, hvad man kan kalde for teknik. Der fandtes i hele Grønland ikke stationeret en eneste tekniker uden for kulbruddet. Kolonibestyrerne formodedes at kunne klare alle opgaver inden for handelen, inden for byggevæsenet, inden for teknikken, inden for transporterne, trafikken, alt, og det bør forresten her siges, at de gjorde det forbløffende godt, kun baseret på deres erfaringer under arbejdet i Grønland. Der var 3 radiostationer i Vestgrønland. Den første nat, jeg tilbragte i Godhavn, forliste en skonnert på vej fra Upernavik til Godhavn. Det hørte vi om tre uger senere. Vi hørte tre uger senere, at den var sejlet fra Upernavik, fordi der tilfældigvis kom en motorbåd ned deroppe fra. Eller det var nu ikke tilfældigt. Det var kolonibestyreren, der havde sendt den, da han efterhånden begyndte at blive urolig. Han kunne nemlig modtage radiofoni. Han begyndte at blive urolig for, hvor den skonnert var blevet af, da han ikke havde hørt noget om, at den var kommet frem.

Men alt dette betød en uhyre lav levestandard hos befolkningen, en elendig ernæringsstandard, en elendig helbredstilstand. Tuberkulosen var jo dengang den, som slog halvdelen af Grønland ihjel, og som formodentlig også spillede en rolle ved de øvrige dødsfald. Baggrunden for alt dette, det var jo den gamle danske politik i Grønland. Det gamle eskimoiske fangersamfund, som Hans Egede havde forefundet i fuld blomst, da han kom til Grønland, det havde man i Danmark erkendt, at det var en uhyre værdifuld tingenes tilstand. Det gamle fangersamfund, hvor hver

mand ud af naturen direkte med sine egne hænder frembragte alt, hvad han og hans familie behøvede, og som, når der var nok at tage af i naturen, især af sæler, havde gjort denne familie måske til verdens lykkeligste mennesker på verdens ringeste vilkår, det gamle samfund det indebar i sig selv en skønhed, en værdi, som man ikke fra Europa på nogen måde kunne forbedre ved noget, man kunne sende op til dem. De gamle fangere – Sveistrup har talt om den stoute mand i Grønland – de gamle fangere, de var de stoute mænd. De var fri og uafhængige på en måde, som vi i vore dage slet ikke kan forestille os. Vi taler om frihed som det bedste guld, vi taler om uafhængighed som det største ideal – vi ved jo slet ikke, hvad frihed er, når vi sammenligner vore vilkår med de gamle eskimoiske fangeres. Man havde erkendt hernede fra, at vi kunne intet sende op, intet gøre for Grønland, som kunne give dem en bedre tingenes tilstand end den, og derfor havde man valgt i Danmark den politik at spærre landet af, lade det hvile i sig selv, at de blev så uforstyrrede som muligt i deres erhverv, i deres gamle levemåde. Der er for mig ikke den fjerneste tvivl om, at den politik var valgt rigtigt. Man kan blot sammenligne den med, hvad man mange andre steder i verden – praktisk talt alle andre steder i verden – gjorde i sine kolonier under tilsvarende forhold. Så den politik, da den blev valgt og anlagt, var rigtig. Spørgsmålet var blot, hvor længe man skulle holde fast ved den, når forholdene forandrede.

Traditionen om den gamle fanger som samfundets bærende mand, den døde langsomt, en langsom pinefuld død. Den var så skøn i sig selv, den tradition, at den ikke kunne udryddes med et pennestrøg. Eksponenten for hele den politik, som den blev ført i hele dette århundrede og op igennem tyverne, var direktør Daugaard-Jensen. Det er måske blevet moderne i vore dage at tale om den tid som en skrækkelig tid, hvor der blev begået det ene misgreb efter det andet, og hvor man mishandlede Grønland og ikke gjorde noget for det. Man må ikke tro, at det er rigtigt, og jeg kan bevise det blot ved at fremhæve den kendsgerning, at der aldrig i Grønlands historie har været nogen dansker, før eller efter Daugaard-Jensen, som har haft en sådan position hos grønlænderne, som han havde. Der er ingen, som de med så megen tillid har set op til som Daugaard-Jensen. Han havde ikke mange muligheder – heller ikke økonomiske – jeg tror ikke, at der nogen sinde har været nogen, der har kunnet få så meget ud af så lidt, som han havde at råde over, og der er ingen, der har haft en position i grønlændernes hjerter, som han havde – ingen dansker.

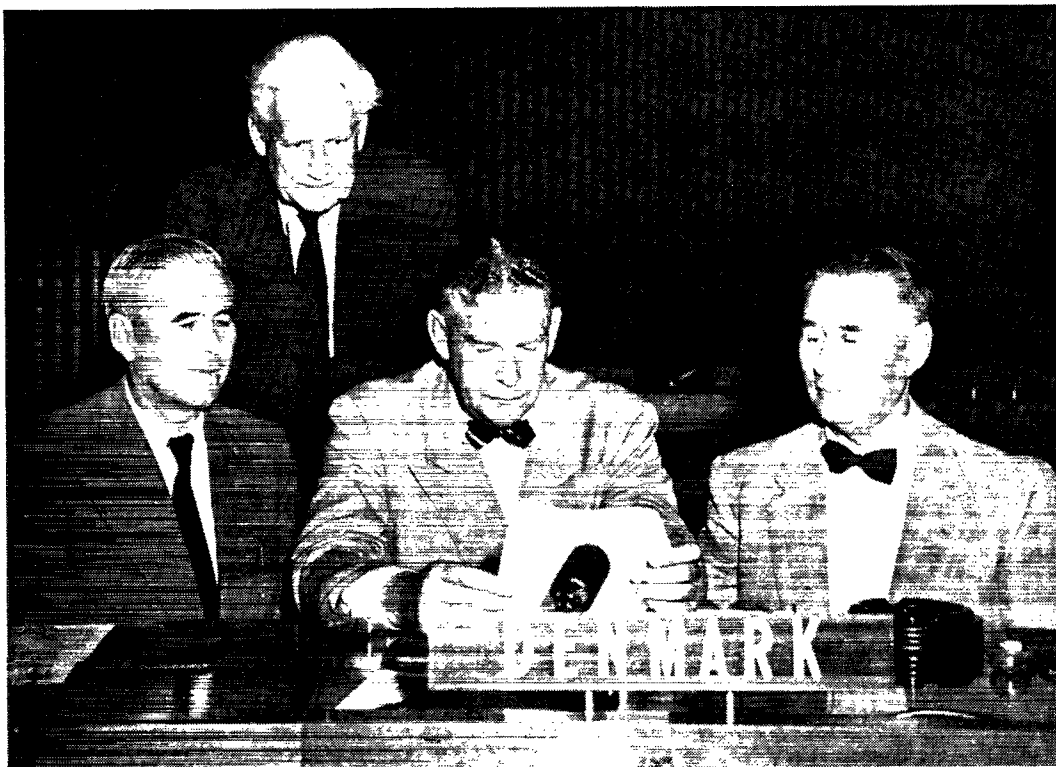
Nå, det var nogle ord om det samfund, jeg kom op til. Jeg skulle kun være der den vinter, jeg var ikke på nogen måde kommet for at lave om på noget som helst, så jeg tilbragte vinteren med at indsuge indtryk, se mig omkring og rejse. Jeg havde det held, at vinteren 1932–33 var en god isvinter i Nordgrønland. Nordgrønland, det var det, man dengang kaldte alt, hvad der lå nord for Holsteinsborg. Disko-

bugten lagde til. Jeg har haft den fornøjelse at køre med hundeslæde fra Godhavn til Kronprinsens Ejlande. Det er ikke hvert år, at man får den chance. Jeg har kørt hele Diskobugten og Umanakfjorden rundt. Jeg tror nok, jeg kørte en 4–5.000 km med hundeslæde den vinter. Og det var dengang – og det er det stadig for den sags skyld – en god måde at komme ind hos den grønlandske befolkning på. Hvis man vil lægge lidt energi ind i at lære at køre hunde, så kan selv en dansker, selv en voksen dansker komme ud og meget rundt med sit eget spand og opleve en kolossal masse, selv om han aldrig kan blive som en grønlænder i den forbindelse. Og der er ingen bedre sport i verden. Når man rejser med hundeslæde om vinteren i Nordgrønland med grønlænderne og bor hos grønlænderne, så kommer man dem ind på livet så meget, som nogen dansker nogen sinde kan komme det. Man får indtryk, oplevelser, som man aldrig vil glemme.

Nå, alt gik som det skulle. Om foråret kom den mand, jeg havde afløst, op igen. Jeg rejste hjem og vendte tilbage til Skattedepartementet og Finansministeriet, men tornen sad mig i kødet, og da Grønlands Styrelse i 1934 oprettede een stilling som sekretær – den første der blev oprettet i grønlandsadministrationen – så fik jeg den. Hidtil havde man klaret sig med en mand fra Justitsministeriet om formiddagen. Han gjorde det arbejde, som sekretærerne – jeg tør slet ikke nævne tallet i dag – i vore dage gør i ministeriet. Jeg blev sekretær i Ministeriet for Grønland, og jeg kom allerede den første vinter op og afløste landsfogden i Sydgrønland 1934–35 og havde det held, at nu var vi kommet så langt frem, at han, jeg havde afløst i første omgang, han skulle på ferie igen, så jeg kunne blive deroppe og afløse ham den næste vinter. I sommeren 1935 havde jeg for første gang den chance at opleve den sydgrønlandske sommer, og da jeg egentlig ikke havde noget videre at bestille, så gjorde jeg det mest mulige ud af det. Mens jeg sad og ventede på skibet, som skulle bringe mig fra Godthåb til Godhavn, roede jeg en tur ind til Kapisigdlit i Godthåbsfjorden med telt og fiskede derinde, og da jeg kom tilbage stod distriktslægen – det var Kristine Ladefoged, som døde i fjor – og hang med ansigtet. Hun fortalte mig, at der var to syge børn nede i kolonien, og hun var bange for, at det var mæslinger, og nu var Fanden løs i Laksegade, og ingen måtte forlade Godthåb. Så sagde jeg: „Det er kedeligt, for landsfoged Rosendahl, han sidder nu oppe i Godhavn. Han har pakket sit hus og står klar til at rejse hjem, og hvornår kan jeg så komme afsted og afløse ham?“ Jah, altså nu var der to, der var syge, og de havde smittet en del, og så kom den næste bølge, og så kom den næste bølge og så fremdeles, og ved juletid, så regnede hun med, at så var det nok forbi. „Ja,“ sagde jeg, „men jeg kan ikke vente til jul, for den arme Rosendahl skal jo hjem.“ Ja, men så kunne jeg gå i karantæne. Ja, men det var jo lige akkurat vand på min mølle. Jeg tog min gode robåd igen og vendte atter stævnen ind på Godthåbsfjorden, og der

boede jeg inde ved Qorqut. Der er stadig folk, som ved, hvad Qorqut er. Dengang var der ingen fåreavlsstation derinde. Den var ubeboet. Der var et par lakseelve, der var et fuglefjeld, og der var fisk på fjorden og fjelde at kravle i, og der boede jeg i 3 uger helt alene. Det var forbudt at komme ind til mig. Jeg levede af, hvad mine hænder indbragte mig fra lakseelvene og fuglene på fjorden. Der kom man ind til naturen, som den er om sommeren i juli/august måned. Pragtfuldt vejr havde jeg hele tiden bortset fra et par sydveststorme. Det var en oplevelse, som jeg kan unde mange.

Nå, jeg rejste tilbage til Godhavn, tilbragte vinteren der, kørte lidt mindre hundeslæde – vi havde ikke så god is den vinter – men nu var jeg efterhånden blevet fast i administrationen. Jeg kom tilbage i 1936, sad der som sekretær i 3 år herhjemme og i 1939, da et ladsfogedembede igen blev ledigt – nemlig i Nordgrønland – fik jeg det. Jeg var i mellemtiden blevet gift, og jeg rejste op og min familie kom derop til mig. Lige som jeg kom derop, udbrød krigen i Europa, og den første vinter jeg var landsfoged i Godhavn, det var denne mærkelige vinter 1939–40, hvor der var en slags krig, som ingen syntes rigtig at tage alvorlig mere. Der var i det mindste ingen, der førte den. Vi fik jo den helt store opvågnen fra denne drømmetilstand den 9. april 1940. Det er nu om en måned 25 år siden, men jeg husker bogstaveligt fra minut til minut, hvad der skete de dage i Godhavn. En mærkelig ting var, at jeg var et af de sidste mennesker i verden, der hørte om, hvad der var sket. Se, Diskobugten er en mærkelig bugt i én forbindelse. Den fryser ikke til, sådan som rigtige bugter og fjorde gør, inde fra bunden og udefter, men fryser til ved, at vestisen kommer ovre fra Canada-siden og lægger sig foran munden, og så fryser den til udefra og ind efter og alt, hvad der findes på bugten af narhvaler og forskellige andre dyr bliver lukket inde i mindre og mindre våger, og hvis man kan finde sådan en våge med et par hundrede – eller som det også har fundet sted nogle tusinde – narhvaler f. eks., så er der det helt store bid. Det er det, som hedder en savssat, og det er noget, der spiller en kolossal rolle i grønlændernes bevidsthed. Den 8. april var alle kloge hoveder i Godhavn enige om, at nu var der en savssat et eller andet sted ude på bugten. Nu gjaldt det om at finde den, så den 9. april allerede kort efter midnat startede alt, hvad der kunne krybe og gå af hundespand i Godhavn ud på bugten, og hele dagen kørte jeg rundt derude sammen med min gamle ven Isak Kleist. Diskobugten – selv når den en god isvinter lægger rigtig til – så er det nu aldrig som at løbe på skøjter på Store Kalv efter 6 ugers frost. Der er ustandselig bevægelse i isen, der opstår revner og våger, de fryser til igen, og ind imellem den gode is er der dårlig is, og man kører mange gange på denne is, som slår en bule op mellem hundene og slæden. Men vi kørte da rundt hele dagen og sent, sent på aftenen, det var så sent, at det var blevet mørkt, og det bliver meget sent mørkt den 9. april på Diskobugten, så samledes vi

En af de store dage i Grønlands historie indtraf, da departementschef Eske Brun i september 1954 i De Forenede Nationer gav meddelelse om, at Grønlands kolonistatus var ophævet og Grønland blevet en integrerende del af Danmark efter grønlændernes eget ønske. Til venstre for departementschefen sidder daværende folketingsmand Augo Lynge, til højre daværende folketingsmand Frederik Lynge og stående bagved kontorchef P. P. Sveistrup.

efterhånden allesammen – alle slæderne og alle fangerne og mig – ved det, der hedder Per Dams Skib omtrent 10 km øst for Godhavn ved Diskos sydkyst. Der sad vi lidt modfaldne og drøftede hvorfor vi nu ikke havde kunnet finde denne savssat. Der kom min gamle huskarl, som det hed, Johannes Wille, og fandt mig. Han var ikke nogen stor fanger, og han havde ikke nogen hunde, så han havde været hjemme hele dagen. Og telegrafbestyrer Holten-Møller, som så mange af jer kan huske, havde skrabt sammen et spand af hvalpe og Gud ved hvad og sendt Johannes af sted for at finde mig. Han havde kørt hele dagen med det her spand, og han fandt mig dér. Og der var et brev fra Holten-Møller om, hvad der var sket. Jeg er bange for, at mine hunde blev lidt hårdt behandlet på turen tilbage til Godhavn. De var trætte, og jeg var utålmodig.

Se, det der skete den 9. april, hvad det betød for Grønland, det har jeg altid gået ud fra, at det var noget som alle og enhver kunne forstå uden nogen nærmere for-

klaring, men jeg vil alligevel gerne lige ridse op, hvad det betød. I 1940 var Grønland monopolhandelens og afspærringens land. Alt, hvad der blev produceret til eksport fra Grønland, blev produceret for Den kgl. grønlandske Handels regning og sendt til København uden hensyn til, hvor det ellers skulle hen i verden. Al den fisk, som skulle ned på Middelhavet, skulle først til København. Al forsyning til hele Grønland kom fra Den kgl. grønlandske Handel, som ikke bare rent faktisk, men rent lovligt var den eneste forsyningsmulighed, Grønland havde. Det var forbudt under nogen form at sende andre forsyninger derop end dem, som Den kgl. grønlandske Handel sendte, og de kom op fra København med de skibe, som Handelen ejede til dette formål. Hele det grønlandske økonomiske system var baseret på den simple kendsgerning, at Den kgl. grønlandske Handel ordnede alt, sørgede for alt, og gjorde det fra København. Og hele denne livsnerve var hugget over med et eneste hug. Der stod vi så og skulle træffe beslutninger om, hvad vi skulle gøre. Det var ikke let, allerede af den grund, at det var overordentlig vanskeligt at finde ud af, hvad der egentlig skete i verden. Men det var helt klart for mig i det mindste, at nu stod vi overfor noget langvarigt. Jeg regnede allerede i april 1940 med, at hvis vi slap med 4 år, så var vi billigt sluppet. Det stod helt klart, at Grønland kunne ikke klare sig, uden at der blev åbnet helt nye veje for det økonomiske liv i Grønland, helt nye forsyningsmuligheder, helt nye eksportmuligheder. Der var én ting til, som jeg måtte tage stilling til. Vi hørte fra Grønlands Styrelse meget lidt. Vi modtog et telegram, som meddelte os, hvad den kongelige proklamation havde sagt herhjemme om at indrette sig under de givne forhold, som man jo ikke kunne se bort fra i Danmark. Men gjaldt det også os i Grønland? Det stod os helt klart – det stod mig helt klart i det mindste og de fleste heroppe og alle efterhånden, at den danske regering måske nok havde frie hænder til at sysle lidt med forskellige ting, navnlig hvis deres syssel kunne give sig udslag i eksportmulighed til Tyskland, men i det øjeblik den danske regering skulle vælge imellem to muligheder, hvoraf den ene var for og den anden var mod tysk interesse, så ville den ikke blive spurgt.

Vi sad oppe i Grønland og var ikke under den samme tvang. Den tyske besættelse var selvfølgelig dengang ikke udstrakt til Grønland og blev det aldrig. Vi stod altså i den lykkelige situation, at vi kunne arbejde udelukkende ud fra danske interesser. Jeg prøvede så at gøre mig klart, hvad er de danske interesser. De danske interesser i Grønland er for det første, at det, der skete nu, ikke kom til at gå ud over den grønlandske befolkning. Den grønlandske befolkning levede på et eksistensminimum. Den havde en uhyre lav levestandard. De økonomiske omvæltninger, der skete nu, måtte ikke betyde en sænkning af den levestandard, for det kunne den aldeles ikke tåle. Det ville først og fremmest give sig udslag i, at den grønlandske befolknings tillid til, at dens forbindelse med Danmark var til lykke for den ville få

et grundskud. Men ved siden af denne interesse, så var der endnu en dansk interesse, som vi også måtte tilgodese. Danmark er blevet overfaldet og med en magtanvendelse undertrykt. Danmark vil aldrig blive frit igen, hvis udøveren af dette magtmisbrug vinder den krig, som nu går for sig. Det er alle danskes opgave, når de sidder udenfor denne magt, at støtte de bestræbelser, som er imod den. Hvad Grønland kan gøre for at hjælpe den allierede krigsindsats, det er det vor pligt at gøre. Det var de to retningslinier, som jeg regnede med, vi ville komme til at lægge an for vort arbejde i Grønland.

Det var selvfølgelig ikke noget, jeg sad og vedtog med mig selv den 9. april. Det var noget, som man længe gik og grublede over og overvejede og fandt ud af. Og jeg kan jo sige, at hvad der skete i Europa i tiden efter den 9. april, gjorde det jo ikke lettere; først faldt Danmark og Norge, så faldt hele Vesten, og Petain forklarede den franske regering, da de spurgte ham, hvad han mente om England, at om 3 uger, så ville Hitler have vredet halsen rundt på England som en kylling.

Nå, det gik jo ikke sådan, men det var der jo ikke blot i Europa, men også ude omkring i verden en del mennesker, der i sommeren 1940 mente ville ske. Vi valgte deroppe det standpunkt at fortsætte efter de to retningslinier, jeg har fortalt om.

Og så gik da krigsårene. Ja, vi havde et stort held, nemlig det, at Amerika var neutralt endnu i 1940 og 1941. Hvis Amerika havde været krigsførende på dette tidspunkt, er jeg bange for, at vi ikke havde kunnet opbygge vores organisation så effektivt, som vi kom til at gøre det.

Lad mig begynde med at sige, og det skal siges her, for det er vigtigt, vi havde i Amerika én mand, som blev et strålende eksempel for os, og hvis politik blev en uhyre støtte for os, nemlig Kaufmann. Sammen med ham opbyggede vi en organisation i Amerika. Vi fik megen hjælp fra forskellige sider. I de sidste 4 år brugte vi Østasiatisk Kompagni's kontor i New York praktisk talt som vor eneste agent derovre for eksport og import.

Vi havde ingen skibe – ganske vist var både „Gertrud Rask“ og „Hans Egede“ kommet til Grønland, idet de var kommet af sted fra København umiddelbart før besættelsen, men „Gertrud Rask“ forliste på kysten af Canada i 1941, og „Hans Egede“ forliste – forsvandt – med en last kryolit, formentlig torpederet, ret tidligt på krigen også. Ingen skibe – noget helt nyt i Grønlands historie. Ikke at have skibe selv, som man selv rådede over og bestemte over og sendte, hvorhen man ville med de varer, man ønskede. Kryolitselskabets „Julius Thomsen“, som også var sluppet til Grønland i tide, gjorde underværker med sin lille kapacitet, men ellers måtte vi indrette hele vor forsyningstjeneste på fragtede både, og fragtmarkedet under krigen, det var jo en historie for sig selv – ikke blot økonomisk, men i særdeleshed restriktionsmæssigt. Det var svært at overbevise verden om krigen, at vi skulle have

skibe til at sejle med civile varer til Grønland, sålænge der var så mange militære varer at sejle med i verden, og forøvrigt så varede sejladserne så urimeligt længe, fordi de skulle konvojerer, at vi som regel havde vores overliggedagpenge startende, inden skibet havde forladt den sidste amerikanske havn på vej til Grønland. Vi kunne selvfølgelig ikke forlange, at disse skibe skulle anløbe 15 forskellige grønlandske havne, sådan som vores egne skibe havde været vant til. Vi måtte etablere en helt ny forsyningsmetode med transithavne – en 3–4 transithavne langs kysten – hvortil de store fragtede skibe kom med deres laster. Vi måtte bygge varehuse og anlæg på de steder, hvor transithavnene blev. Vi måtte etablere hele organisationen, hele administrationen deroppe, og vi havde det held, at erhvervslivet i Grønland havde fremgang under krigen. Fiskeriet gik fremad. Det fordobledes praktisk talt under krigen, og fisk, som vi i 1940 var meget bekymrede for, om vi i det hele taget kunne komme af med, viste sig jo gudskelov at være særdeles efterspurgt på det portugisiske marked. Portugiserne var jo neutrale, så de kunne selv sende skibe op efter dem.

Så, alt i alt er der måske ikke så meget mere at sige om Grønlands økonomiske liv under krigen. Vi fik alle vore forsyninger. Det var meget, meget lidt, vi kom til at savne. Vi kom af med alle vore produkter, og den grønlandske levestandard var nærmest stigende under krigen, simpelthen på basis af den stigende produktion, men i øvrigt fastholdt vi hele det gamle økonomiske system. Vi var fast besluttet på, at det ikke efter krigen skulle siges om os, at nu havde kattene været ude af Grønland, og nu havde musene spillet på bordet. Vi gik endda ret pedantisk, ret langt med hensyn til at fastholde de gamle bestemmelser, de gamle regler i det omfang, det var muligt.

Lægevæsenet kørte videre så godt, som det havde gjort før krigen. Kirken fortsatte sit arbejde deroppe. Skolen fortsatte sit arbejde deroppe. Selvfølgelig havde vi problemer ustandselig styrtende ind over os, men jeg tror, jeg kan sige, og jeg tror, at de, som var med i de år, vil give mig ret i, at vi kom forbløffende let igennem de økonomiske kriser, som kunne have sat ind langt mere alvorligt.

Der skete andre ting deroppe. Grønland blev jo basisområde for krigsoperationer og blev et uhyre vigtigt område, efter at Amerika var kommet med i krigen. En stor del af den patruljetjeneste, som gjorde det muligt at vedligeholde forbindelsen over Nordatlanten under krigen, blev udført fra Grønland. Vi havde udmærkede erfaringer med vort samarbejde med amerikanerne under krigen. De kom derop aldeles uvidende om, hvad det hele drejede sig om i Grønland, selvfølgelig, men når man forklarede dem det grundigt, og når man navnlig sørgede for bestandig at forklare hver ny mand, der kom, for der kom jo nye folk hvert år, så var de uhyre hjælpsomme, klare til samarbejde. Vi fik dem anbragt for alles vedkommende, næsten da, på steder, hvor de kunne blive isoleret, så de kom faktisk til at spille en meget lille

rolle i det grønlandske samfundsliv, for den grønlandske bevidsthed i det hele taget, under krigen.

Vi havde vores egen lille krig deroppe. Tyskerne skulle jo have vejrmeldinger fra Nordøstgrønland. Der havde vi den store glæde, at det blev vores egne folk, som tog stødet af. Tyskerne etablerede gentagne somre vejrstationer i Nordøstgrønland, og Grønlands administration etablerede en patruljetjeneste deroppe med alle de fangstfolk og radiotelegrafister, som havde siddet der, da krigen brød ud, og et par stykker til forøvrigt, også et par nordmænd med, udrustede dem og gav dem en militær status. De kørte rundt deroppe og fandt tyskerne lige så hurtigt, som de fik etableret deres stationer og sørgede for, at de blev udryddet ved amerikansk hjælp. De var en virkelig oplevelse de folk, og det kunne jeg spinde mange og lange ender om, hvor godt et arbejde de gjorde. En mand faldt, en tysker fik de også ram på, og hele den danske hær oversteg aldrig 16 mand, tyskerne havde noget mere. Disse vore folk gjorde stor gavn, og navnlig fik de amerikanerne til at få øjnene op for, hvad danskere kunne gøre, når de blev givet en chance derfor. Nå, men det er der skrevet meget om. Der findes bøger derom, og det vil jeg henvise til.

I det hele taget vil jeg gerne her benytte lejligheden til at takke mine gamle medarbejdere fra krigsårene i Grønland. Der vil altid i mit hjerte være et blødt punkt for dem.

Se, jeg sagde, at vi fastholdt reglerne, politikken i Grønland. Da vi kom tilbage, var der ikke sket noget, som betød, at man ikke simpelthen kunne køre videre, hvor 1940 havde brudt af, og på samme måde, men vi havde gjort erfaringer under krigen. Lad mig her holde mig til mit eget indtryk og mine egne erfaringer af, hvad Grønland var blevet til i årene op til 1945. Ja, lad mig lige dog give et lille glimt ind i al denne saglighed af den 5. maj 1945 i Grønland. Se, vi havde jo den chance i Grønland, at vi var 5 timer bagefter, så hvad I hørte her kl. 8,30 om aftenen, det hørte vi kl. 3,30 om eftermiddagen. Vi havde faktisk virkelig chance for at fejre dagen, og det var fantastisk, hvad folk havde gemt af disse ting, som man nu så længe havde sukket efter. Det var utroligt, hvad en ganske almindelig Hof kunne udstå af 5 års oplagring, det var utroligt, hvor gode de gamle danske cigarer stadig var. Det var utroligt, hvor mange flasker Ålborg Akvavit, der endnu fandtes rundt omkring, så vi fik en dag ud af det, ikke bare en aften. Nå, men det var den 5. maj, og så kom vi tilbage.

Og som jeg siger, der var intet sket, som betød, at man ikke kunne køre videre, som om intet var sket. Min egen opfattelse var den, at ganske uden hensyn til krig eller ikke krig, så var den gamle politik i Grønland efterhånden kørt udover sin rimelige virketid. Den gamle afspærring, det gamle monopol, den gamle ide om, at alle grønlandere essentielt er fangere og lever af det og alle andre indtægter fra ar-

bejde eller fra fiskeri er kun lidt ekstra penge ind imellem, den er død. Hvis grøn­lænderne skal have en levestandard, som er forsvarlig og rimelig, så kan den ikke baseres mere på den antagelse, at sælfangsten er tilstrækkeligt grundlag for alt. Vi må gøre os klart, at naturen har forandret sig. Alt er gået i en bestemt retning, i den retning, at vi nu må vælge en helt ny politik i Grønland. Og hvad må være grund­lag for denne nye politik? Den gamle politik har ført os ud i socialt uholdbare til­stande. Den grønlandske befolkning er dårligt ernæret, har dårlige huse, har dårlig helbredstilstand. De bliver dårligt opdraget, undervist, og følgen er tuberkulose og uvidenhed. Vi må gøre os klart, at der må vælges en helt ny politik, og dens grund­lag må være: Grønland er en del af det grønlandske samfund. I det danske samfund sørger vi for, at alle følger med. Det er ikke fordi det er noget, naturen siger, at så­dan skal det være. Der er masser af samfund, de fleste samfund, de største samfund i verden, der er baseret på: Vil du med, så hæng på! Men det danske samfund, der har vi noget andet, der har vi det, at vi siger, vi skal alle med. De folk, som det dan­ske samfund omfatter, dem føler samfundet sig ansvarlige for, og hvis de ikke har det godt, hvis de er syge eller arbejdsløse eller fattige, eller hvis de ikke selv kan sørge for en uddannelse, eller hvis de ikke selv kan sørge for en ordentlig behand­ling, så gør samfundet det.. Det er den filosofi, som det danske samfund er opbyg­get på, og der er ikke den fjerneste grund til, at dette princip ikke skal udvides til at omfatte Grønland også. Jeg fandt støtte i vide kredse herhjemme for dette syns­punkt, først og fremmest blev det taget op af Hedtoft. Hedtoft så aldeles klart, hvad det drejede sig om. Det drejede sig netop om det at få det danske princip: „Samfundet sørger for, at ingen sakker agter ud“, udvidet til at omfatte Grønland. Og så kom da kommissionen, som gav sin betænkning i 1950, som blev den bibel, som blev rettelinien for det arbejde, som derefter blev gjort indtil nu. Som den rig­tige bibel er den jo blevet læst og fortolket på mange måder, men dens hovedprincip, at nu er Grønland en del af det danske samfund, og vi er alle ansvarlige for, at de har det godt deroppe og har det ordentligt, det er blevet fulgt. Lad mig nævne no­get af, hvad der nu er sket i disse 15 år.

De grønlandske lønninger og de grønlandske priser, på de grønlandske frembrin­gelser – to ting som selvfølgelig i ethvert samfund, også hernede, også i alle andre samfund, giver anledning til enorme kontroverser og uhyre utilfredshed, har været i en bestandig reel fremmarch. I 1939, da jeg kom til Grønland for at blive lands­foged, og i trediveerne i det hele taget, lå det grønlandske årlige forbrug af forbrugs­varer på en 3–4 mill. kroner i det prisniveau, man havde dengang og i en befolk­ning, som først under krigen passerede 20.000. Disse 3–4 mill. er i dag meget stærkt på march imod 200 i det dobbelt så store samfund og i det måske fire gange så høje prisniveau. Selv om man dividerer det med 8, så står der stadigvæk 25 sammenlignet

med de gamle 3–4 mill. kroner. Vi har fået skik på vores lægevæsen deroppe. Det gamle lægevæsen, de havde deroppe før krigen, skal jeg ikke sige et ondt ord om. Jeg kan sige mange, mange gode ord om det, hvis jeg havde tid nok. De gamle distriktslæger før krigen, de sled i det, og de arbejdede, og deres muligheder var få og små, men hvad de havde af muligheder, dem udnyttede de til den sidste sveddråbe, og der var dog heller ingen steder i verden under tilsvarende vilkår, hvor man havde noget bedre eller blot noget så godt. De var ikke i stand til at gøre noget ved tuberkulosen. De gamle distriktslæger, de kunne i realiteten kun rejse rundt i deres distrikt og erkende, at en mand havde tuberkulose, klappe ham på skulderen og sige, at han skulle sørge for at spise noget bedre, få et bedre hus og så rejse hjem. En af de meget store glæder for mig i disse år, der er gået, har været det hold, vi har fået om tuberkulosen. Dronning Ingrid's Sanatorium, alle de mange nye sygehuse, alle de kolossale udvidelser af både læge- og sygeplejerskestaben og selvfølgelig først og fremmest den forhøjelse af levestandarden, der har fundet sted samtidig, alt dette har betydet, at vi i dag har hånd om tuberkulosen i den forstand, at kun en brøkdel af de, som fik tuberkulose i gamle dage, får det nu, og alle de, som får det, bliver fundet med det samme og kan få den behandling, de skal have. Det har været en virkelig stor tilfredsstillelse. Den forbedrede levestandard og den forbedrede medicinaltjeneste har givet sig udslag blandt andet i en befolknings eksplosion, som vist nok har verdensrekord. Og det har selvfølgelig sat grå hår i hovedet på dem, som skal tage sig af børnene, nemlig skolerne. Vi har gjort meget for skolerne i disse år, i det hele taget meget for uddannelsen af den grønlandske ungdom. Der har været snakket meget om, hvorvidt det var nok, og nok er jo altid et meget vanskeligt mål at udfylde, men at der har været en enorm fremgang fra de gamle kateketskoler, det tror jeg, at enhver, som har set dem, må erkende. Den gamle tekniske tjeneste i Grønland, den har jo – tør jeg nok antyde – bredt sig i reden deroppe. Hele det grønlandske nye erhvervsliv kræver jo nemlig en teknik, som man slet ikke kendte i gamle dage, og det er ikke bare erhvervslivet, skolen gør det sandelig også, for slet ikke at tale om sygehusene. Da vi byggede Dronning Ingrid's Sanatorium i 1952–53, da var der egentlig få, som gjorde sig klart, at det havde vi lagt op til i lang tid, for der havde ikke været nogen som helst mulighed for at bygge det sanatorium, hvis der ikke i Godthåbs havn var en kaj, hvor disse enorme mængder af byggematerialer kunne tages i land, hvis der ikke i Godthåb var et vandværk, som kunne skaffe disse 400 mennesker, som virkede og var patienter på dette sygehus, vand, hvis der ikke i Godthåb var et elværk, som kunne skaffe strøm til alle disse nymodens genstande, som disse læger, som kom op, jo endelig skulle have, og hvis der ikke i Godthåb var en by i det hele taget med veje og trafik, som kunne være betjening for en sådan institution som et sygehus i det format. Så, jeg vil gerne her i dag lægge et godt

ord ind for den tekniske tjeneste i Grønland, som er bygget op deroppe i disse år. Det er ikke bare en gøgeunge, som har bredt sig på de andre væseners bekostning. Det er forudsætningen for, at de andre væsener overhovedet kan virke.

Men jeg tror ikke, jeg behøver komme så langt ind på alt det, der er sket, for nu er vi jo efterhånden kommet frem til disse år, hvor alle de, mine tilhørere, de fleste af dem vil have set det i funktion, set hvad der sker, set hvordan der ser ud i dag. Og jeg vil derfor nu – ja, nu har jeg vist også overskredet min tid – slutte af med et par ting.

Jeg vil for det første gerne erindre om, at de folk, der bor i Grønland, grønlænderne, det er stadig efterkommere af de folk, der boede deroppe i forrige generation, og i forrige generation igen, at det er folk, der har boet deroppe i 4000 år. Det er efterkommere af de folk, som menneskeheden skubbede foran sig ud der, hvor mulighederne var ringest, og som der skabte måske verdens lykkeligste samfund ved et hårdt arbejde. Den, der tror, at den gamle fanger ikke bestilte noget, han må tænke om. Der var tale om et hårdt arbejde og et knippeldygtigt arbejde, ikke mindst et godt arbejde, som foregik oppe i pæren på ham. Der har ikke været bedre folk i verden end de gamle eskimoer. Og deres efterkommere i Grønland i dag, det er folk, som vi har glæde af at have med os i vort samfund. De står i en overgangsperiode med alt, hvad det betyder af usikkerhed for dem, men jeg kan garantere jer for, at de er *ikke* blevet ringere end deres forfædre. Jeg ser dem jo ustandselig. Jeg har ikke haft nogen større glæde ved noget besøg i Grønland end det, jeg havde i fjor, da jeg var deroppe sammen med prinsesse Benedikte, og vi var ude for at besøge en fåreholder, som boede i baglandet inde bag Julianehåb-fjorden. Der så vi, hvad den gamle grønlandske sælfangers efterkommer kunne lave på et fuldstændig andet felt, helt modsat – diametralt modsat – af hvad hans forfædre har lavet. Hvad han har kunnet bygge op for et hjem og en eksistens og en tilværelse derinde, det er der ingen hernede, der kan gøre ham efter.

Disse erfaringer kan jeg altid summere op, at det, vi skal gøre nu, er at vise de folk tillid. Tillid til de folk, som har skabt det, som deres forfædre skabte i Grønland. Og at vi først og fremmest skal gøre en virkelig indsats for at genopbygge det, som var det vigtigste i deres gamle samfund, nemlig deres selvstændighed. Se, i 1940 og i 1950, da var det grundlaget, som man gik ud fra, men nu skal vi altså videre. Så er spørgsmålet: Har vi ved det, som nu skal ske, vist grønlænderne denne tillid, og vigtigst af alt, tør de selv have tillid til sig selv. Se, da Grønlandsudvalget af 1960 skulle fastlægge retningslinierne for fremtiden, så var der to punkter, hvor jeg nærede tvivl, om der blev grebet rigtigt. For det første: Jeg mente, at tiden nu var inde til, at man skulle fjerne forskellen i lønsystemerne i Grønland og i resten af Danmark. Jeg mente, at man skulle begynde straks at give alle grønlændere, som

havde lært noget, som kunne og ville gøre en virkelig indsats – en ledende indsats – i deres samfund, samme lønvilkår som deres tilsvarende medborgere, som gjorde det samme arbejde hernede. Jeg mente, at man med indsatsbelønnende lønsystemer for alle andre i Grønland efterhånden skulle kunne opnå det samme for alle kategorier af lønnede i Grønland. Jeg mente, at dette kunne gennemføres ved at lade den samme tjenestemandsløn gælde i Grønland og hernede og ved at lade alle statens talrige overenskomster med funktionærorganisationer gælde ensartet i Grønland og hernede. Dette skulle så kombineres med en kilde-lønsskat, hvis provenu skulle tilfalde landskassen, i øvrigt samtidig med, at de indirekte skatter for Grønland skulle koordineres med de her gældende og tilfalde statskassen, således at toldgrænsen mellem Grønland og Danmark kunne ophæves. Jeg vil nødig her misforstås. Det, jeg tænkte mig, det var ikke det, som man nu kalder ligeløn. Alle, som ved besked, er enige om, at grønlandstillægget til de udsendte er en nødvendighed, selv om så få har mod til at vedstå sig konsekvenserne af denne erkendelse og af denne nødvendighed.

Det andet punkt, hvor jeg var i tvivl om visdommen i det, der blev fastsat, det var den stadig eksisterende isolationisme i Grønland. Resten af den gamle afspærringspolitik. Jeg tænker her både på fiskerigrænserne og på erhvervsadgangen. Det, at man ikke tør lade danske fiskere fiske ved Grønland nu, det at man ikke tør lade danske rejse op til Grønland og udøve erhverv, er for mig en lidt bitter mangel på tillid til sig selv hos den grønlandske befolkning. På begge disse punkter var det mig aldeles klart, at jeg ikke var i overensstemmelse med den aldeles overvejende del af den grønlandske befolkning, og jeg var under alle omstændigheder ikke i overensstemmelse med de grønlandske medlemmer af „G 60“.

Jeg gjorde mig så min personlige stilling op således:

To gange har jeg haft den lykke, når jeg selv skal sige det, at stå i forgrunden i afgørende perioder i Grønlands historie – i 1940, da jeg var 35 år, i 1950, da jeg var 45 år. Nu er jeg 60, helbredet er ikke, hvad det har været. I gamle dage havde man en overordentlig nyttig ting i Grønland, som hed 60-års grænsen, som jeg ikke mener, man kan undvære, selv om man har afskaffet den. Jeg er tvivlrådig med hensyn til, om de ting, som man nu gennemfører i Grønland på de afgørende punkter, som jeg har nævnt, bliver ført ud efter den rigtige linie, og jeg er aldeles overbevist om, at den, som skal være med i forgrunden ved udførelsen af dette arbejde, han skal være 100 % overbevist om, at de retningslinier, som er anlagt, er rigtige. På dette grundlag – og jeg vil bede Dem erindre, at jeg også nævnte mit helbred – søgte jeg ud af tjenesten. Jeg mente, at tiden var inde til, at en yngre skulle frem. Jeg vidste, at der var mange, som kunne gøre det – og jeg gik.

Inden jeg havde truffet denne beslutning, så var der naturligvis én ting, som stadig kørte rundt i mit baghovede: „Hvad vil du føle, når du har truffet afgørelsen?“ Det

var mig en meget stor glæde at erkende, at da jeg havde truffet afgørelsen, da følte jeg ikke andet end glæde. Mine venner spørger mig: „Føler du ingen bitterhed over at måtte gå så tidligt?“ Nej, aldrig – intet der minder mig derom. Vemod – ikke en gang. Jeg føler én eneste ting over for Grønland og tjenesten i Grønland. Jeg føler taknemmelighed. Taknemmelighed for, hvad Grønland har givet mig. Hvor mange af verdens millioner kan stå op i en talerstol og sige: Jeg har haft et liv med et uendeligt rigt indhold. Jeg har haft et liv med opgaver, som fyldte mig, tog mig, og hvor jeg fandt venner og muligheder for at løse problemer. Jeg har haft samvær med folk af en uendelig høj standard, mine gamle rejser med grønlænderne i Grønland – intet menneske i verden har haft bedre oplevelser end dem. Og jeg har haft rige naturindtryk. Jeg kan næsten ikke huske, hvordan mit forhold til naturen var før 1932, men jeg ved med bestemthed, at Grønland åbnede øjnene ikke blot for den grønlandske natur, men for naturen i almindelighed. Efter at jeg er kommet hjem, ser jeg på den danske natur med helt andre øjne, end jeg gjorde i gamle dage. Jeg har fået interesse for den, en glæde ved den, som Grønland har skaffet mig. Jeg føler overfor det grønlandske samfund og overfor den opgave, jeg har fået der, taknemmelighed og intet andet. Og lad mig da slutte af med igen at sige tak for den glæde som Grønlandsk Selskab har gjort mig ved at udnævne mig til æresmedlem. Den er større end nogen anden udmærkelse, jeg kunne tænke mig. Tak!